

DIELA ANTICKÝCH A PATRISTICKÝCH AUTOROV V KATALÓGU TRNAVSKEJ UNIVERZITNEJ KNIŽNICE Z ROKU 1690

MIRIAM PORIEZOVÁ – ERIKA JURÍKOVÁ

Abstrakt: Príspevok na základe zachovaného a publikovaného katalógu knižnice Trnavskej univerzity približuje výber diel antických a starokresťanských autorov, ktoré v roku vzniku katalógu fond obsahoval. Autorky stručne charakterizujú autorské zázemie a provenienciu vybraných skupín.

Kľúčové slová: Jezuitské knižnice, univerzitná knižnica, Trnava, katalógy, 17. storočie, antická literatúra, patristická literatúra.

Knižnice tvorili neoddeliteľnú súčasť pastoračnej a vzdelávacej činnosti jezuitov. Podľa rádo- vých zásad boli zakladané nielen pri kolégiách, ale aj v rámci ostatných organizačných zložiek – pri misiách, probačných domoch a rezidenciách. Knižnice plnili úlohu školských knižníc pre profesorov a študentov a zároveň poskytovali zázemie aj ostatným rádo- vým členom, ktorí sa venovali pastoračnej, spisovateľskej či inej odbornej činnosti (napr. právnikom, lekárnikom). Obsah knižníc presahoval bežné potreby pre vyučovanie rozmanitosťou fondov aj ich obsahnosťou. Možno ich pokladať za zdroje duchovných, vzdelávacích a študijných aktivít a ako takým im bola venovaná aj patričná pozornosť.¹

Podľa stanov jezuitského školského poriadku *Ratio atque institutio studiorum Societatis Jesu* (platného od roku 1599 až do roku 1773) stál na čele knižnice prefekt – bibliotekar, ktorý zodpovedal za jej fungovanie a akvizičnú činnosť, ďalej za evidovanie, uloženie a prístupno- vanie fondov. Finančná podpora každej knižnice bola riešená prostredníctvom pravidelných dotácií. V pravidlách pre provinciála bolo stanovené prideliť kolégiám každoročne z roz- počtu určitý viazaný finančný obnos výhradne na získavanie novej literatúry do knižnice.² Dopĺňaniu fondov predchádzali konzultácie o výbere potrebnej literatúry s pedagógmi, pričom do procesu vstupoval aj prefekt študentov, ktorý dohliadal na zabezpečenie relevantných titulov a dostatok potrebných učebníc.³ Vďaka podrobne vypracovaným rádo- vým pravidlám boli tak rozdiely v usporiadaní a zložení fondov knižníc minimálne.

* Štúdia je čiastkovým výstupom z riešenia grantu Ministerstva školstva Slovenskej republiky **KEGA** č. **013TTU-4/2013** *Antológia z diel profesorov filozofie pôsobiacich na historickej Trnavskej univerzite (1635–1777)*.

- 1 K problematike jezuitských knižníc, ich katalógov a čítaniu viac v štúdiách: FÓRIŠOVÁ, M. Jezuitské knižnice na Slovensku – úvod do problematiky. In: RADIMSKÁ, J. (ed.). *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven. Čtenář a jeho knihovna. = Pour une étude des bibliothèques aristocratiques, bourgeoises et conventuelles*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2003, s. 457–476; FÓRIŠOVÁ, M. *Ratio studiorum: kniha a jej využitie v jezuitskom školstve. Jezuitské školské knižnice*. In: ŠOVČIKOVÁ, D. (ed.). *Dejiny školských knižníc na Slovensku*. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica, 2003, s. 44–66; ŠPÁNIOVÁ, M. Jezuitské knižnice – prameň skúmania dejín čítateľstva. In: PORIEZOVÁ, M. (ed.). *Studia Bibliographica Posoniensia 2013*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2013, s. 120–139.
- 2 Pre potreby štúdie bolo použité vydanie: *Ratio, Atque Institutio Studiorum Societatis Iesv. Auctoritate Septimae Congregationis Generalis aucta*. Romae: In Collegio Romano eiusdem Societatis. Anno Domini MDCXVI [1616]. Superiorum Permissv. Regulae provincialis (bod 33).
- 3 *Ratio, Atque Institutio Studiorum Societatis Iesv. Auctoritate Septimae Congregationis Generalis aucta*. Romae: In Collegio Romano eiusdem Societatis. Anno Domini MDCXVI [1616]. Superiorum Permissv. Regulae praefecti (bod 28 a bod 29).

Pokyny a odporúčenia pre organizáciu knižníc rozpracoval koncom 16. storočia v príručke *Bibliotheca selecta* jezuitský diplomat, encyklopedista a bibliograf Antonio Possevino. Okrem poznámok k uloženiu a katalogizácii navrhol aj základné tematické členenie fondov do skupín: biblia, patristika, cirkevné právo, poézia a rétorika, encyklopédia a slovníky. Zaujímavou sondou do návrhov usporiadania jezuitských knižníc a zároveň posunov v tejto oblasti je i dielo francúzskeho autora Jeana Garniera *Systema Bibliothecae Collegii Parisiensis Societatis Jesu* (1678). Popísal v ňom usporiadanie parížskej knižnice a rozpracoval členenie jezuitských knižníc. V kapitole *Divisio generalis Bibliothecae totius in quatuor principales partes* vychádzal zo štyroch hlavných disciplín: teológia, filozofia, právo a história.⁴ K filozofii priradil matematiku, medicínu, gramatiku, poetiku a rétoriku. V nasledujúcich kapitolách členenie každej disciplíny rozviedol podrobnejšie do tried, oddielov a pododdielov.

Územie dnešného Slovenska (v rámci Uhorska) patrilo do Rakúskej provincie Spoločnosti Ježišovej a do roku 1773 tu bolo zriadených 7 kolégií, 9 rezidencií a 5 misií.⁵ Pod kolégiá spadali gymnáziá a univerzity v Trnave, Košiciach, Bratislave, Skalici, Trenčíne, Levoči a Banskej Bystrici. Tematické členenie, spôsob zápisu a obsah ich knižníc bol v podstate veľmi podobný a máme o ňom pomerne dobrú predstavu vďaka zachovaným katalógom.⁶

KNIŽNICA TRNAVSKEJ UNIVERZITY

V zmysle rádoých stanov bola aj pri Trnavskej univerzite, ktorú založil v roku 1635 kardinál Peter Pázmaň, budovaná knižnica. Pôvod jej fondov treba hľadať v knižnici trnavského rádového domu (1561–1567) a následne v knižnici jezuitského kolégia, ktoré fungovalo v rokoch 1615–1635.⁷ Obsah tejto knižnice je známy z katalógu, ktorý v roku 1632 zostavil cirkevný historik a knihovník Jakub Némethy (Némethi).⁸ Zaznačených je v ňom spolu viac ako 4 000 titulov pochádzajúcich takmer výhradne zo zahraničných tlačiarenských centier.⁹ Po vzniku univerzity sa knižnica ďalej rozvíjala a v roku 1690 bol jej fond opätovne skatalogizovaný na podnet významnej osobnosti univerzitných dejín – prírodovedca a filozofa Martina Sentivániho, správcu tlačiarne i knižnice. Pod názvom *Catalogus novus librorum Collegii Societatis Jesu conscriptus anno 1690*¹⁰ bol ďalej dopĺňaný a používaný až do roku 1773. Ako je uvedené aj na titulnom liste, katalóg bol usporiadaný abecedne a v rámci jednotlivých písmen bolo

4 GARNIER, J. *Systema Bibliothecae Collegii Parisiensis Societatis Jesu*. Parisiis: Excudebat Sebastianus Mabre – Cramoisy, 1678. 118 s.

5 *Dejiny Spoločnosti Ježišovej*. Zost. Emil Krapka SJ, Vojtech Mikula SJ. Cambridge: Dobrá kniha, 1990.

6 Časť rukopisných katalógov je uložená v zbierkach Országos Széchényi Könyvtár a Egyetemi Könyvtár (Budapešť), k dispozícii sú aj vo forme prepisov vydaných v rámci edície Adattár XVI.–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 17/1–2. Ďalšie údaje sa nachádzajú v zbierke katalógov FARKAS, G. F. *Magyarország jezsuita könyvtárak 1711-ig I.: Kassa, Pozsony, Sárospatak, Turóc, Ungvár*. Szeged: Scriptorum Fft., 1990.

7 Dejnami univerzitnej knižnice sa zaoberala rozsiahla štúdia PAJKOSSY, Gy. *Az Egyetemi könyvtár története 1690-től 1774-ig*. In: *Az Egyetemi könyvtár évkönyvei*, 1968, 4, s. 63–87. Z domácej literatúry môžeme spomenúť príspevky K. Mészárosovej a J. Eckera – ECKER, J. a kol. *Dejiny Univerzitnej knižnice v Bratislave 1919–1985*. Bratislava: Univerzitná knižnica, 1994; MÉSZÁROSOVÁ, K. Najstaršie knihy knižnice Trnavskej univerzity vo fondoch Univerzitnej knižnice v Bratislave. In: ŠOVČÍKOVÁ, D. (ed.). *Dejiny školských knižníc na Slovensku*. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica, 2003, s. 74–79.

8 VANTUCH, A. Katalógy Trnavskej univerzitnej knižnice. In: BELÁK, B. – KUKUČKOVÁ, E. (eds.). *Historické knižničné fondy na Slovensku*. Zv. 2. Martin: Matica Slovenská, 1996, s. 86–97.

9 Pod názvom *Catalogus Bibliothecae Collegii Tyrnaviensis Societatis Jesu* je katalóg uverejnený v FARKAS, *Magyarország...*, s. 39–151.

10 Uverejnený v FARKAS, *Magyarország...*, s. 155–339.

uplatnené tematické triedenie do 23 skupín.¹¹ Predpísané záhlavie obsahovalo meno autora, skráteneý názov diela, formát a impresorské údaje, typ väzby. Poslednou kolónkou je rok zápisu titulu do katalógu. Celkový počet zaznamenaných položiek v katalógu dosiahol spolu číslo 5 331.¹² Novú literatúru knižnica získavala do svojich fondov rôznymi spôsobmi. Vďaka úzkemu kontaktu s Akademickou tlačiarňou boli jej fondy dopĺňané vlastnou produkciou. Nové prírastky získavala knižnica aj výmenou z iných jezuitských centier, darmi a nákupmi prostredníctvom poverených agentov. Katalóg z roku 1690 zachytáva fond knižnice, ktorý slúžil súvekým potrebám a úlohám univerzity a zároveň predstavuje rádovú kolegiálnu knižnicu, ktorá sa postupne stala najväčšou svojho druhu na našom území.

ANTICKÍ AUTORI A ICH DIELA

Pri analýze katalógu sa ukázalo, že diela antických autorov boli zaradené najčastejšie do tematických skupín: *Philosophi*, *Historici*, *Humanistae* a jazykových tried – *Germanici*, *Italici*/*Hispanici*, *Graeci*. Neprekvapuje, že až na výnimky ide o zahraničné vydania z nemeckých, talianskych, švajčiarskych, prípadne francúzskych oficín, ktoré boli vydané v priebehu 16. stor., pomeň je zastúpené 17. stor. V zozname zaevidovaných kníh sa objavili i dve inkunábuly, jedna vydaná v Benátkach a druhá v Ríme. Konkrétne je to talianske vydanie Liviových *Dejín* (Rím, 1478). Druhou prvotlačou je *De civitate Dei* sv. Augustína (Benátky, 1475).

Produkcia jezuitskej tlačiarne v Trnave je doložená tromi autormi, ktorých diela vyšli v priebehu roku 1677. Ide o prvé trnavské vydania listov adresovaných priateľom od významného rímskeho rečníka, filozofa a politika Marca Tullia Cicerona *Epistolarum Familiarum Libri XVI*. Ďalej nachádzame výber z diel rímskeho básnika Augustovho obdobia Publia Ovidia Nasa, ku ktorým pripravil komentár jezuitský filológ a humanista českého pôvodu Jacobus Pontanus (*De tristibus Libri V. – De Ponto Libri IV. – Elegiae*). A napokon sa v knižnici nachádzalo aj trnavské školské vydanie prác rímskeho autora z prelomu dvoch letopočtov Publia Vergília Marona, skrývajúce pod názvom *Opera* diela *Georgica*, *Bucolica* a mytologický epos o hľadaní novej vlasti Trójanmi *Aeneis*.

Grécki autori boli v jezuitských školských osnovách zastúpení pomeň ako latinskí, vyskytujú sa najmä historici a rečníci, menej dramatici a filozofi. V trnavskom kolégiu mali čitatelia k dispozícii päť vydaní Homérovej *Iliady* v gréčtine aj latinčine a tri vydania *Odysei*. Grécku históriu bolo možné spoznávať z latinských a latinsko-gréckych vydaní gréckych dejepiscov Hesioda, Appiana z Alexandrie, Xenofonta, Tukydidu, Plutarcha a otca dejepisu Herodota, ktorého diela sa vyskytujú v najväčšom počte exemplárov. V katalógu je možné nájsť informácie o dvoch gréckych vydaniach Sofoklových tragédií, frankfurtskom z roku 1555 a neidentifikovanom z roku 1568 a štyri latinské vydania Euripidovej tragédie *Féničanky*.

Základ jezuitského myslenia tvorila Aristotelova filozofia v stredoveku dopracovaná Tomášom Akvinským, preto neprekvapuje, že napočítame spolu 24 vydaní rôznych Aristotelových spisov v rátane samostatných indexov k dielam. Grécke rečnícke spisy používané pri výučbe rétoriky reprezentujú reči vynikajúceho rečníka Demosthena, pochádzajúceho zo 4. stor. pred Kristom, a Isokrata, rodáka z Attiky.

11 Scriptura sacra, Concilia et Scripturisticae, Theologi scholastici, Theologi morales, Canonistae, Juristae civiles, Philosophi, Medici, Mathematici, Concionatores, Catechistae, Controversistae, Apologetici, Historici, Politici, Humanistae, Spirituales, Vitae, Graeci, Haebraei, Ungarici et Bohemici, Germanici, Italici/Gallici/Hispanici.

12 PAJKOSSY, G. Az Egyetemi könyvtár története 1690-től 1774 ig. *Az Egyetemi könyvtár évkönyvei*, 1968, 4, s. 63–87. V priebehu rokov sa fond knižnice výrazne zväčšoval a v roku 1773 obsahoval približne 15 000 zväzkov. FARKAS, G. F. *A Nagyszombati Egyetemi Könyvtár az Alapításkor*. Budapest – Szeged: OSZK, 2001.

Z rímskych pohanských autorov evidujeme diela lyrické, epické, historické i filozofické. Rímski básnici sú v knižnici zastúpení dielami už spomenutého Ovidia a Vergília, nachádzame tiež päť školských vydaní básnika Quinta Horatia Flacca a prekvapujúce sú aj diela rímskych triumvirů lásky – Tibulla, Catulla a Propertia, ktoré však radili medzi humanistov. Rímske dejiny, konkrétne boje s Galmi a občianska vojna, sa študentom sprístupňovali pomocou historických prác Gaia Iulia Caesara, pozadie sprisahania rímskeho šľachtica Catilínu odhaľuje Sallustiov historický spis v jednom exemplári, Tacitovo dielo *Anály* približuje rímske dejiny komplexne a život a výpravy Alexandra Veľkého osvetľuje historický spis Quinta Curtia Rufa. *Dejiny*, ktorých autorom je rímsky historik Livius, sa nachádzali v knižnici len v talianskom preklade, ale história spísaná Pliniom bola zastúpená v siedmich vydaniach. Zároveň sme napočítali tri vydania diel židovského historika Jozefa Flaviana. Rímska filozofická próza sa pravdepodobne z náboženských dôvodov v knižnici takmer nenachádzala. Spomenieme ešte po jednom exemplári z poučných Ezopových bájok v taliančine (Benátky, 1595) a Galenovho lekárskeho spisu *Ars medicinalis* (Padova, 1642).

PATRISTICKÍ AUTORI A ICH DIELA

V triede *Scriptura sacra et Patres* nachádzame diela kresťanských autorov vydané v knižných dielnach v Nemecku, Švajčiarsku, Nizozemsku, a to zväčša v 16. stor. Z nich najpočetnejšie boli zastúpené v jezuitskej knižnici diela Augustína Aurelia z Hippo (4. stor.), známeho ako sv. Augustín. Augustín, ktorý patrí podľa niektorých medzi posledných antických autorov, podľa iných je prvým spisovateľom stredoveku, patril medzi uznávaných školských autorov a zastával nezastupiteľné miesto v jezuitskom edukačnom systéme. Často ho aj dnes označujeme za najoriginálnejšieho a najbohatšieho latinského mysliteľa a zároveň najelegantnejšieho autora. Okrem súborných prác nachádzame v katalógu spolu sedem vydaní autobiografického spisu *Vyznania (Confessiones)*, diela, v ktorom dosahuje Augustín azda najhlbší ponor do svojho vnútra. V knižnici evidujeme spolu v troch exemplároch rozsahom nevelké dielko *Soliloquia* ako i niekoľko menších teologických a rétorických spisov.

Vo väčšom počte sa v trnavskej knižnej zbierke vyskytovali zobrazené spisy jedného z najväčších učencov katolíckej cirkvi sv. Hieronýma (4. stor.), biskupa a mučeníka sv. Cypriána (3. stor.), po grécky píšuceho kresťanského učiteľa Klementa z Alexandrie (2.–3. stor.), štyri exempláre vykazuje katalóg z diel byzantského cirkevného otca Jána Zlatoústeho (4. stor.), po jednom od lugdunského biskupa sv. Ireneja a mučeníka z 2. stor. Justína.

ZÁVER

Tlače, ktoré sa v knižnici Trnavskej univerzity podľa katalógu z konca 17. stor. nachádzali, pochádzali predovšetkým z officín v Amsterdame, Antverpách, Bazileji, Benátkach, Brunšviku, Dilingenu, Douai, Frankfurtu, Ingoldstadtu, Kolína, Lyonu, Paríža, Ríma, Štrasburgu, Viedne a iných. Proveniencia jednotlivých kníh naznačuje nielen hlavné centrá tlačiarenskeho priemyslu v 16. a 17. stor., ale môže veľa napovedať aj o stykoch trnavských jezuitov s inými univerzitami. Selekcija medzi antickými pohanskými autormi bola v prípade jezuitských knižníc bežným javom. „Problematickí“ autori s erotickejšie ladenými pasážami vo svojich dielach neboli čítaní vcelku, ale študentom sa ponúkali ich vydania upravené pre edukačné ciele. Celkovo sa od týchto autorov nachádzalo v knižnici menej diel. Z kresťanských autorov boli jezuitmi preferovaní predovšetkým cirkevní otcovia z prvých storočí nášho letopočtu, menej stredovekí spisovatelia. Viacero autorov bolo v katalógu nepresne zatriedených, čo svedčí buď

o nedostatočnej znalosti knihovníka, nepozornosti alebo o snahe „ukryť“ problematické diela do menej čítaných tried.

WORKS OF ANCIENT AND PATRISTIC AUTHORS IN THE TRNAVA UNIVERSITY LIBRARY CATALOGUE FROM 1690

Summary: Libraries represented an inherent part of pastoral and education activities of Jesuits. Based on the order's statutes, a library was established at Trnava University (1635–1777), as well. Collection items that the library included are known from the catalogue entitled *Catalogus novus librorum Collegii Societatis Jesu conscriptus anno 1690*. New entries were recorded in it, and it was used until 1773. A total number of recorded catalogue items reached 5 331. Serving the period needs and university missions, the library collection was also an order's collegium library which gradually became the largest of its kind within the territory of today's Slovakia. Works of ancient and patristic authors were usually classified into thematic groups: *Philosophi*, *Historici*, and *Humanistae*. With some exceptions, they were foreign editions from German, Italian, Swiss, or French printing offices published mainly during the sixteenth century. The seventeenth century is represented in a lesser extent. The entries clearly show that works of ancient pagan authors added to the library collection were chosen selectively. Christian writers are represented especially by clerics.

Key words: Jesuit libraries, university library, Trnava, catalogues, seventeenth century, ancient literature, patristic literature.

Mgr. Miriam Poriezová, PhD. (*1977)

Autorka pracuje v Kabinete retrospektívnej bibliografie v Univerzitej knižnici v Bratislave. Na pracovisku sa podieľa na úlohe Bibliografia almanachov, ročeniek a zborníkov na Slovensku (1701–1918) a je zostavovateľkou zborníka o dejinách knižnej kultúry *Studia Bibliographica Posoniensia* (2006–). V bádateľskej a publikačnej činnosti sa orientuje na vydavateľskú činnosť jezuitskej Akademickej tlačiarne v Trnave a výskum v oblasti dejín knižnej kultúry v druhej polovici 18. a začiatku 19. storočia.

Mgr. Erika Juríková, PhD. (*1974)

Autorka je odbornou asistentkou na Katedre klasických jazykov Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity. Vo svojej vedecko-publikačnej a prednáškovej činnosti sa zameriava na novolatinské písomníctvo, s akcentom na tlače vydané trnavskou akademickou tlačiarňou v 17. a 18. storočí. Zároveň sa podieľa na vydávaní bibliografie gréckych a latinských štúdií na Slovensku.